

KLJUČEVI OTOČNOG (NE)ODRŽIVOG RAZVOJA PRILOG SHVAĆANJU AKTUALNE „OTOČNOSTI“ S OSVRTOM NA ZADNJIH 20 GODINA

Hrvoje Carić

Hrvoje Carić

Institut za turizam

Vrhovec 5, Zagreb

hrvoje.caric@iztzg.hr

<https://www.doi.org/10.17234/9789533791968.18>

Uvod

Gatekeepers of Island Communities - Exploring the Pillars of (Un)Sustainable Development je naslov rada koji raspravlja o konceptu *gatekeepers* (čuvari prolaza ili ključni dionici i donosioci odluka, stupovi zajednice i razvoja...) u otočnim zajednicama i zasniva se na iskustvima dva odvojena projekta provedena na otocima Lošinj i Hvaru koji su se bavili različitim aspektima održivosti u lokalnim zajednicama u razdoblju 2003- 2008. (Mackelworth i Carić, 2009). Zanimljivo je da su autori vodili projekte ne znajući jedan o drugome te naknadno zamijetili sličnosti, a potom ih pretočili u rad koji tematizira pet isprepletenih sfera kojima se pristupa preko pojedinaca ili grupe pojedinaca, a koji imaju autoritet i/ili utjecaj nad pojedinim sektorom (eng. *gatekeepers*, čuvari prolaz ili ključni dionici). U kontekstu tadašnje analize, za „tipičan“ hrvatski otok analizirani sektori su (bili):

- a. politički i gospodarski kao najistaknutiji i najočitiiji te,
- b. obrazovni, duhovni, i zdravstveni kao važni, ali više „pozadinski“.

Premisa je bila da svaki sektor djeluje izravno ili neizravno na:

- donošenje razvojnih odluka, posebno vezano za održivost (*ad a*),
- utjecaj na javno mnijenje (*ad b*).

Tadašnje istraživanje je bilo motivirano nepostojanjem očite i jasne teorije koja bi objasnila tranzicijske i transformacijske društvene procese u Republici Hrvatskoj, pogotovo u manjim sredinama kao što su hrvatski otoci, te služila kao smjerokaz, karta, uputa ili pojašnjenje ljudima koji djeluju u praksi održivosti. Zaključak ukazuje kako je održivost projekata, odnosno uspjeh u tadašnjem otočnom kontekstu ovisio o:

- potpori većine ključnih dionika / čuvara prolaza,
- jasnom razumijevanju motivacija te strukturiranom i ciljanom uključivanju/lobiranju istih,
- kvaliteti društvenih (među)odnosa,
- uključivanju kritične mase sudionika.

Iako dio zaključaka kao takvi vjerojatno stoje i danas, promjene koje su nastupile nakon toga su primjetno, možda i značajno, promijenile društvene pozicije i odnose. Prije svega se misli na transformacije uzrokovane procesima post pretvorbe i privatizacije te vezane predatorsko-ekonomske procese, ali i fenomenne izrazite turistifikacije otoka, te dugotrajne EU kandidature i transformacije društva prvog desetljeća članstva, koje su mijenjale i mijenjaju dinamike i uloge (novih i starih) dionika relevantnih za aktivnosti održivosti otoka.

Opis problema

U nastavku se problematiziraju modernost, društveni kapital te dobro upravljanje (eng. *Good Governance*) kao teorijski i društveni koncepti relevantni za predmetnu problematiku.

Zadnjih deset godina su potaknute rasprave koje razmatraju i empirijski istražuju neke od problema modernosti u hrvatskom društvu, a koje mogu dati kontekst za ovaj rad. Teorija egalitarnog sindroma (TES) hrvatskog politologa i sociologa Josipa Županova (1970, 1983, 2011) zasniva se na ideji da se društveni razvoj nakon II. svjetskog rata našao u svojevrsnoj zamci dominantnog socijalnog vrijednosnog obrasca koji sustavno i kontinuirano priječi modernizacijske pokušaje – „filozofija koja ujednačava ljude prema dolje“ (Županov, 1995). Dakle, pojednostavljeno, nasilno prosvjećivanje vodi egalitarnosti ishoda što sprječava egalitarnost prilika te u konačnici primjenu meritornosti i ostalih prosvjetiteljskih vrijednosti koje optimiziraju opće interese. No, kako je zbog svog utjecaja TES „inspirativna teorija“ (Štulhofer i Burić, 2015) i „opće mjesto hrvatske sociologije“ (Fanuko, 2011) Štulhofer i Burić su odlučili i empirijski provjeriti TES (2015. uzorak studentske populacije i 2016. nacionalni uzorak) te utvrdili kako su pet¹ od

¹ 1) perspektiva ograničenog dobra (količina dobara je ograničena, pa stjecanjem dobara pojedinac ugrožava druge), 2) redistributivna etika (bogatstvo treba preraspodijeliti radi smanjenja društvenih razlika), 3) norma egalitarne raspodjele (treba uspostaviti maksimalnu granicu iznad koje nitko ne smije zarađivati), 4) opsesija o privatniku (averzija prema

sedam dimenzija egalitarnog sindroma i dalje relevantni (Štulhofer i Burić 2015; Rimac i sur., 2017; Vuković i sur., 2017), kao i potvrdili hipoteze o dugom trajanju i povezanosti kulturnih obrazaca naslijeđenih iz predmoderne seljačke kulture (Burić i Štulhofer 2016, 2020). Dolenc i Širinić (2018) skreću pozornost da su vrijednosti osobne autonomije ključne u istraživanjima sindroma modernosti te da su zanemarene u gore navedenom diskursu, odnosno da se modernost u slučaju TES-a ne može svesti samo na „preferencije prema redistribuciji, predrasude prema poduzetnicima i nepoštivanje vrijednosti ekspertize“. Autorice ispravno zaključuju da je još puno posla pred hrvatskom sociologijom te da bi modernizacijsku teoriju, njene devijantnosti, kao i kulturološke faktore trebalo cjelovitije obuhvatiti i detaljnije istražiti (operacionalizirati) te možda staviti u kontekst s globalnim istraživačkim programima kao što su World Value Survey i International Social Survey Project.

Društveni kapital nastaje kao interakcija pojedinca s postojećim prostorom, njegovim resursima, ljudima koji ga okružuju, itd. Riječ je uvijek o recipročnom i razvojnom procesu u kojem individua nije jednostavno izložena situaciji (Bourdieu, 1980). Utoliko dominantni narativi određuju model interakcije pojedinca koji se mijenja sukladno većinski uspostavljenim moralnim i društvenim normama koje pak, povratno, redefinira ekonomski kapital kao (u suvremenom društvu) temeljni motiv u životu pojedinca. Inzistiranjem samo na ekonomskom stjecanju, u drugi plan se stavlja nekadašnji društveni kapital realiziran putem zajedničkih društvenih aktivnosti i obrazaca ponašanja čime polako gubi na vrijednosti i prestaje biti dio moralne vertikale pojedinca, a potom i zajednice. Također, Yamagishi (1988), objašnjava da kada mogućnost kontrole i sankcije ne postoje, povjerenje slabi. To je stoga, nastavlja, što kada ljudi odlučuju kako će djelovati, oni razmatraju društvene, ekonomske i pravne implikacije svojih postupaka pa tako cijeli proces odluke o djelovanju postaje ovisan o okruženju u kojem pojedinci donose svoje odluke (Yamagishi i sur., 1998). Navodi za primjer da u slučaju japanskog društva, institucionalno okruženje te društvena i kulturna pravila, osiguravaju sustav provjera i ravnoteže koji posljedično povećava i povjerenje u ponašanje.

Dobro upravljanje (eng. *Good Governance*) odnosi se na način funkcioniranja javnih institucija, odnosno na kvalitetu upravljanja javnim poslovima, sustavima i ovlastima s pozicija pravednosti, transparentnosti, odgovornosti i učinkovitosti. Međunarodni monetarni fond, Svjetska banka, Ujedinjeni narodi, kao i dostupna ekstenzivna literatura (Addink, 2019; Banerji, 2015; Dellepiane-Avellaneda, 2019; IMF, 2023; Keping, 2018; Sheng, 2001; World Bank, 1992) nagla-

---

bogaćenju, preferiranje društvenog vlasništva, antipoduzetnički mentalitet), 5) antiprofesionalizam (negativan odnos spram profesionalnih znanja).

šavaju da je dobro upravljanje ključno za promicanje društvenog, gospodarskog i političkog razvoja te za osiguranje dobrobiti i prava pojedinaca u društvu. Razina povjerenja pojedinaca i percepcija poboljšanja dobrobiti lokalne zajednice su temeljni pokazatelji procjene kvalitete upravljanja. Ostali pokazatelji dobrog upravljanja vezani su za ključna načela kako ih promoviraju međunarodne organizacije (UN, Svjetska banka, Međunarodni monetarni fond):

- sudjelovanje u procesima donošenja odluka,
- vladavina prava i dosljedna primjena uz transparentnost informacija, odluka i procesa,
- odgovornost kroz mehanizme kao što su učinkovit nadzor, revizija i izvješćivanje,
- dvosmjerna komunikacija odnosno omogućavanje povratnih informacija,
- učinkovitost i djelotvornost utemeljena na informiranosti,
- etički integritet službenika - pravičnost, nepristranost i profesionalnost.

Ciljevi istraživanja

Iz gore navedenog formirala se ideja i potreba analize i shvaćanja pozicija utjecaja i moći ključnih dionika, dinamika i trendova u društvu, te promjene u sustavima vrijednosti zadnjih dvadesetak godina.

Nastavno na navedene spoznaje provedeno je istraživanje koje je imalo za cilj:

- istražiti ulogu ključnih dionika / „čuvara prolaza“ u otočnim lokalnim zajednicama u 2023.,
- prikupiti podatke o percepciji promjena (sadržaj, smjer i intenzitet) na temu društvenih odnosa i dinamika zadnjih 20-25 godina,
- prikupiti podatke o percepciji utjecaja i projekcije moći u otočnim lokalnim zajednicama.

Navedenim se istraživanjem pokušalo formulirati razumijevanje iskustava, perspektiva, uvjerenja i stavova ispitanika prema ulozi (novih i starih) dionika relevantnih za aktivnosti održivosti otoka te vezanim i relevantnim dinamikama unutar lokalne zajednice.

Metodologija istraživanja

Istraživanje se provodilo s deset predstavnika otočnih zajednica Hvara i Lošinja kao kombinacija osobnih polu-strukturiranih i dubinskih intervjuva uživo

ili *online* trajanja od cca 60 do 90 minuta u razdoblju od siječnja do lipnja 2023. Razgovori su se po potrebi snimali (uz suglasnost sugovornika) te su vođene bilješke koje su poslana na razmatranje i doradu sudionicima. Sudionici istraživanja su bili odabrani prema postojećim iskustvima i stručnosti za jedno ili više od spomenutih tematskih područja te interesu i reputaciji zainteresiranosti za opće dobro lokalne zajednice.

Glavni parametri odabira sudionika bili su:

- sposobnost kritičkog promišljanja i analize predstavlja dio njihove profesije ili interesa,
- izravno ili neizravno sudjelovanje u relevantnim projektima održivosti otoka više od 20 godina,
- zastupljenost različitih profesija,
- zastupljenost s obzirom na spol.

Vodič za polustrukturirani, dubinski intervju (u prilogu) sadržava upute s pitanjima koje su omogućile da sugovornik stavi naglasak na temu prema vlastitom nahođenju i afinitetu, a da pri tome doprinese svojim razmišljanjima o ključnim temama (održivost, o ključnim dionicima i njihovim pozicijama/ transformacijama te budućnosti). Nad prikupljenim podacima je napravljena analiza sadržaja koji su predstavljeni u poglavlju *Nalazi istraživanja*.

Nalazi istraživanja

Nalazi istraživanja su podijeljeni po tematskim skupinama odnosno nosivim temama kako su ih odredili sudionici.

Funkcioniranje vlasti

Funkcioniranje vlasti je primarno utjelovljeno u funkciji grado/načelnika koji su s vremenom dobili veće ovlasti i samostalnost. Posljedično vladanje ovisi o karakteru i kvaliteti vodeće osobe pa se često stvara dojam „oholosti i samovolje“ bez učinkovitih korektiva. Korektivi sustava izvršne vlasti su ograničeno i djelomično postojali do izmjena i dopuna Zakona o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi u nekoliko navrata (Zakon je doživio niz izmjena u posljednjih desetak godina).² Ukidanjem višečlanih poglavarstava (gradsko/općinsko vijeće je biralo gradonačelnika iz redova vijećnika i članova poglavarstva) nestao je jedan od korektiva, a kada su izvršna tijela postala Skupštine trgovačkih društava u većinskom vlasništvu jedinica lokalne i područne samouprave,

---

² NN 33/01, 60/01, 129/05, 109/07, 125/08, 36/09, 36/09, 150/11, 144/12, 19/13, 137/15, 123/17, 98/19, 144/20.

pa s time u direktnoj domeni grado/načelnika³, otvorio se dodatni prostor za trgovinu utjecajem, a recentni slučajevi koji su završili pred Povjerenstvom za sprečavanje sukoba interesa postavljaju pitanje opravdanosti postojanja tog Povjerenstva budući da nema korektiva u formi konkretne posljedice (ostaje samo osuda bez sankcije).

Prostorni planovi, posebno turističke zone izvan granica naselja (koje županija određuje), su stvorili nove vrijednosti te se preprodajom time nastalih građevinskih terena stvorila „prvobitna akumulacija kapitala“, ali i trajni trend formiranja turističkih zona za koje se većinom smatra da su nelogična (ali i inicirana ilegalnim naknadama). Iz navedenih razloga mnoge su turističke zone ostale nerealizirane.

Legalizacija divlje gradnje je „napravila više zla nego koristi“, posebno stvaranjem percepcije dodatne nepravde nagrađivanjem oportunitizma i sudjelovanja u malverzacijama političkih sinekura. Drugim riječima, potvrđivanje logike da se negativnosti (nepoštivanje pravila, zakona, morala, normi i sl.) isplate i preferiraju.

Nezainteresiranost za brigu o prostoru, ili možda namjerno degradiranje formalnog praćenja stanja u istome, manifestira se i kontinuiranim degradiranjem mehanizama provedbe. Tako se otočne i priobalne jedinice lokalne samouprave stalno i iznova administrativno i operativno neučinkovito bore protiv divlje (iz) gradnje, pa ne čudi da se sve više u kuloarima „šuška“ o novoj legalizaciji.

Zaključujemo stoga da, ako se uzme da je prostor najveći resurs i vrijednost te da kvaliteta funkcioniranja vlasti u ovoj domeni nije slučajna, se može utvrditi da nakon 30 godina vlastite neovisne države imamo jasan sustav sinergije političkih sinekura i lokalnog klijentelizma, velikim dijelom odvojen od interesa održivosti lokane zajednice. Pomorsko dobro se smatra sljedećom temom spomenutih modela politika i praksi.

Turizam

Ugostitelji postaju izdvojen, samostalan, utjecajan i značajan dionik. Oblikuju izgled javnih površina mjesta, prije svega u smislu njihova korištenja i uzurpacije (količina i izgled opreme, tende, stolovi i sl.). Ideja se svodi na profitno maksimiziranje korištenja javnih površina na uštrb održivosti arhitekture, estetike, praktičnosti života, mobilnosti, tradicije i sl.

³ Napomena: argument za navedeni pristup funkcioniranja vlasti je bila racionalizacija ili povećanje operativnosti upravljanja procesima ali skriveni interes bi mogao biti politički - zaštita pojedinih dugovječnih (grado)načelnika iz vladajuće/dominirajuće stranke, pa se u stvarnosti funkcioniranje vlasti svodi na karakterne, operativne, moralne kvalitete (grado)načelnika/ce.

Najveći problem je netransparentnost procesa upravljanja javnim površinama i aboliranje komunalnih prekršaja i ometanja javnih funkcija koje počinjavaju ugostitelji.

Ugostitelji se dijele na:

- nastavljače tradicije,
- „lokalce“ koji su dali prostor/brend u najam,
- novopridošle ugostitelje (otprilike unazad 10 do 15 godina).

Zadnjih dvadesetak godina je ugostiteljstvo i rentijerstvo najčešći i izgleda omiljeni oblik poduzetništva što znatno utječe na uloge u društvu i percepciju važnosti obrazovanja i rada (konobari, kuhari i čistačice postaju najtraženija i bolje plaćena radna snaga s obzirom na razinu obrazovanja).

Hotel je prije pretvorbi i privatizacija bio lokomotiva lokalnog razvoja i značajan dio prihoda plasirao lokalno. Zbog duge stagnacije (godine, pa i desetljeća) uzrokovane sumnjivim tranzicijama, pretvorbama i privatizacijama stvorio se vakuum koji je smanjio značajno lokalna stalna radna mjesta, minimizirao ili dokinuo lokalne dobavljače te stvorio orijentaciju prema praktičnijim, učinkovitijim i zatvorenijim ili resort modelima hotlijerstva. Dakle, hoteli (u usporedbi s onima iz 70-ih i 80-ih) su postali „introvertniji“, manje involvirani i zainteresirani za teme lokalne zajednice⁴.

Vidno je jačanje uloge lokalnih iznajmljivača koji su naslijedili, doradili ili gradili nekretninu pa je stavili u funkciju turizma. Oni nemaju zajedničku platformu djelovanja, niti definiranja zajedničkog interesa, već funkcioniraju odvojeno, svatko za sebe. Uglavnom su zainteresirani za teme lokalne zajednice koje bi mogle pomoći lakše funkcioniranje i maksimiziranje sezonalne dobiti. Značajno je, također pojavljivanje i jačanje segmenta „pridošlih“, nerezidentnih vlasnika nekretnina za iznajmljivanje koji imaju striktno poslovni model eksploatacije s vrlo ograničenim ili nepostojećim interesima za lokalne teme.

U sustavu TZ-a su se nakon niza godina vratili starom modelu trajanja mandata direktora, koji je sada opet ograničen trajanjem od četiri godine. Jedan od

---

⁴ Napomena: Dobar dio novih vlasnika hotela za više pozicije menadžmenta dovodi(o) (je) ljude izvan lokalnih zajednica, ili strane državljanke, u startu zanemarujući znanje i doprinos lokalnih menadžera i posebno njihovo poznavanje lokalne situacije. U pravilu se takvi vlasnici nakon krize „vraćaju“ lokanim menadžerima i odjednom ponovno postaju zainteresirani za suradnju s lokalnom zajednicom. „Pametniji“ među njima nude suradnju lokalnoj zajednici kroz razne donacije i projekte poboljšanja komunalne infrastrukture (opet ponajprije u vlastitom interesu, ispred hotela, na kupalištima i sl.) dok zauzvrat neformalno traže potporu kroz izdavanje raznih suglasnosti potrebnih za ishođenje dozvola za realizaciju njihovih projekata. Posebno se takav pristup uočava kod potrebe izrade prostorno planske dokumentacije i spremnosti investitora da, zbog ubrzanja postupka, financiraju cjelokupnu izradu dokumentacije.

mogućih razloga izmjene modela po kojem je mandat direktora trajao maksimalno četiri godine bila je činjenica velikog odljeva kadra iz sustava. Eventualnim ograničavanjem mandata na maksimalno dva mandata vjerojatno bi se smanjio broj zainteresiranih „karijernih političara“, a takvi bi se, s druge strane, više trudili iskazati rezultatima nego osiguravanjem podrške za reizbor.

Funkcioniranje društva i vrijednosti

Posljednjih je dvadesetak godina uočljiv trend značajnog smanjivanja interesa, „osjećaja“ i motivacije za opće dobro kod svih dobnih struktura. Rijetki primjeri zajedničkog djelovanja i okupljanja oko projekta ili aktivnosti zajednice više su fenomenološkog karaktera i karakterističniji su za manje otočke sredine u kojima turizam još uvijek nije postao dominantna djelatnost. U takvim sredinama se još mogu pronaći aktivnosti ili projekti utemeljeni u identitetu mjesta koji okupljaju većinu stanovništva, ali i obrti i zanimanja koji nisu striktno vezana uz turizam i ugostiteljstvo.

Dominira trend ili sindrom „Petra Pana“ kao obrasca ponašanja i životnog stila odraslih ljudi u kojem se insistira na vječnoj mladosti, što stvara nesrazmjer između formalnih godina i emotivne inteligencije i zrelosti. Opći je dojam da je ovaj sindrom obilježen sljedećim premisama:

- živjeti vječito djetinjstvo (onkraj mladosti nema smisla, svrhe, spasenja),
- cinizam i manipulacija prihvatljivi su jednako kao i prebacivanje odgovornosti (odsutnost odgovornosti, napora ili žrtve),
- opsjednutost srećom, slavom i izgledom te izbjegavanje nelagode, tuge, žalovanja, kao i teških izazova,
- ovaj je trend učestao u zemljama blagostanja,
- smanjena je zainteresiranost za opće dobro...

Pozitivne kršćanske vrijednosti slabo motiviraju stanovništvo, jer u ovakvom „centraliziranom, radikalnom individualizmu“ nije prioritet naučiti slušati, darivati i opraštati.

Od ostalih negativnih osobnih i društvenih trendova zamjećuje se:

- Nedostatak introspekcije te neuvažavanje argumenta kao osnove rasprave. Ovo je potencirano dnevnim procesima individualnog hiperinformiranja (često preko neprovjerenih izvora), što stvara zabludu da takva, površna informiranost ujedno znači obrazovanost,
- Većina kreira osobni svijet i očekivanja prema nemeritornom i potencijalno korumpiranom autoritetu koji ga formalno zastupa.
- Znatan dio ne sudjeluje odnosno apstinira od uključivanja u lokalne, de-

mokratske procese jer ne percipira stvarnu mogućnost odabira (sažeto u paroli „HDZ=SDP“).

- Različitost (sposobnosti, inteligencije, uzrasta, mišljenja...) i otvorenost važni su za otpornost i napredak društva. Stoga su pojednostavljivane, relativiziranje i ujednačavanje (što se komunicira kao jednakost) pokazatelji regresije zajednice (prema svojevrsnoj diktaturi uprosječivanjem).
- Popustljiv odgoj bez vježbanja zdravog i kritičkog mišljenja stvara „prinčeve i princeze, mala kućna božanstva, središte svijeta“, odnosno narcise koji ne podnose ni gubitak ni poraz, a druge ljude cijene brojem „lajkova“.

Uzroci gore navedenog se mogu razmatrati i kroz trajni nedostatak „stvarnog“, na meritornosti i kredibilitetu zasnovanog autoriteta, čije je nepostojanje uzrokovano kroničnim (višedesetljetnim, možda i stoljetnim) dokidanjem i nepostojanjem pozitivnih elita znanja i poduzetništva. Važno je naglasiti da elite nisu isto što i „elitizam po komunističkoj definiciji“, već predstavljaju osobe koje posjeduju vrijedna umijeća, nekorumpiranu volju, te manifestiraju djelovanje iz polazišta znanja i kompetencije.

Također, sveprisutni marketing svega (promocija nepotrebnih proizvoda i usluga) plasira podražajno nezadovoljstvo kako bi se tvorila volja za konzumerizmom. Ovo nije suštinsko, introspektivno, pozitivno nezadovoljstvo koje generira motivaciju osobnog unaprijeđenja. Dakle, nerazumijevanje da motivacija nije podražaj, stvara zabludu da su to sinonimi.

Zaključci proizašli iz istraživanja

Pozicije ključnih dionika / čuvara prolaza

Čini se da su neke od identificiranih osobina i funkcija čuvara prolaza postale manje važne (obrazovanje, duhovnost, zdravlje) te se moraju ponovno osmisliti i pozicionirati ukoliko žele ponovno postati relevantne.

Pojavili su se novi čuvari prolaza, prilagođeni okolnostima dominantnog konzumerizma te usmjereni na nekretninske i iznajmljivačke poslovne prilike/špekulacije, potiskujući lokalnost i autohtonost. Kako ih preciznije imenovati ili definirati? Možda prema motivaciji najznačajnijeg, odnosno najlukrativnijeg sektora, onog nekretninskog. Nekretninska ponuda i potražnja su dvije osnovne domene koje stvaraju dinamiku (rentne) vrijednosti te u svakoj od njih djeluju skupine oportunistički. Nekretninska *potražnja* se sastoji od spekulativnih ulagača i preprodavača s poslovnim modelom prodaje ili najma apartmana ili za osobne potrebe (slobodno vrijeme/umirovljenje). Nekretninska *ponuda* se sastoji od vlasnika nekretnina i njihovih lobista (često lokalnih odvjetničkih ureda), ali i od sustava organizacije i administracije prostorno-planskih i građevinskih proce-

sa. Valja istaknuti da značajan broj kupaca nekretnina (čak 1/3 prema podacima napisima medija) pripada nerezidentima s primanjima znatno većim od lokalnog i hrvatskog prosjeka, što dodatno otežava i često onemogućava realizaciju prirodnih potreba i procesa lokalnog stanovništva - prije svega osamostaljivanje mladih te formiranje obitelji što logično doprinosi negativnim demografskim trendovima.

Funkcioniranje vlasti i gospodarstva

Nalazi ukazuju da je kvaliteta izvršne vlasti (eng. *Good Governance*) narušena zbog nedostatka jasne definicije i prakse javnog interesa i nedovoljne zaštite istoga. Percipira se da ovaj nedostatak proizlazi iz općeg pomanjkanja razumijevanja i volje za poboljšanjem demokratskih procesa, što se često javlja kao sindrom mlade demokracije u tranziciji (Gisselquist 2012, Graham i sur., 2003), ali i drugih fenomena vezanih uz hrvatski i otočni kontekst kao što su opći umor i nepovjerenje uzrokovani političkim klijentelizmom i „predatorskim kapitalizmom“ proizašlim iz „uspjeha pretvorbi i privatizacija“.

Javni interes je ključni element u osiguravanju odgovorne izvršne vlasti te predstavlja skup ciljeva i vrijednosti koje društvo smatra važnima i koje bi izvršna vlast trebala promicati i zaštititi. Međutim, ako javni interes nije jasno definiran, dolazi do nedostatka usmjerenosti i nedostatka odgovornosti u radu izvršne vlasti, ali se otvara i prostor za utjecaj, odnosno lobiranje koji (npr. korupcijom ili nepotizmom) rezultira učestalim nepravednim odlukama koje ne odražavaju stvarne potrebe i interese građana. Nedostatak jasne definicije javnog interesa ima za posljedicu i nedovoljnu zaštitu istoga, što direktno pridonosi narušavanju kvalitete izvršne vlasti koja se manifestira kroz netransparentnost, slabljenje pravnog sustava i/ili pomanjkanje neovisnih mehanizama nadzora. Dakle, bez adekvatne zaštite javnog interesa, izvršna vlast je izložena rizicima zloupotreba što rezultira gubitkom povjerenja građana u vlast i institucije kako na razini otočnih zajednica tako i na razini države. Ovaj nedostatak kvalitete izvršne vlasti često se javlja u zemljama koje nisu dovršile proces tranzicije prema funkcionalnoj demokraciji. Posebno mlade demokracije suočavaju se s brojnim izazovima, uključujući nepotpuno razumijevanje demokratskih procesa, slabu vladavinu prava, nedovoljnu neovisnost institucija i nedostatak javne i političke volje za donošenje reformi.

Prema nalazima primjetno je da u okviru ekonomskog planiranja i razvoja postoji naglašeni trend dominacije turističko-ugostiteljskih gospodarskih tema i dionika, čije aktivnosti kao prioritet postavljaju kratkoročne monetarne ciljeve, dok dugoročni ciljevi u skladu s konceptom dobrog upravljanja kao što su

održivost, socijalna odgovornost ili zaštita okoliša mogu biti i često jesu manje naglašeni.

Nadalje, trend veće otvorenosti prema vanjskim tržištima (lakoća ulaska stranih investitora) nosi povećanje investicija. No, budući da su te investicije dominantno ili isključivo u sektoru nekretnina, ne ostvaruje se održivi rast gospodarstva jer ne postoje dodatne koristi za gospodarstvo i zajednicu, kao što su tehnološki transferi, diverzifikacija poslovanja, konkurentnost bazirana na znanju i sl.

Promjene u otočnoj društvenoj i kulturološkoj matrici

Ispitanici su primijetili trend koji traje posljednjih dvadeset godina i ubrzava se. Taj trend odnosi se na percepciju da unutar otočnih zajednica dolazi do transformacije koja se temelji na naglašavanju razdvajanja i segregaciji interesa. Osim već spomenutih financijskih interesa, pojavljuju se i novi fenomeni povezani s virtualnim društvenim mrežama. Naglašavanje osjećaja individualnosti, pri čemu se usredotočenost na sebe (sebičnost) preferira kao norma, dovodi do slabljenja važnosti obitelji kao jezgre, što dalje pridonosi spomenutom demografskom problemu. Navedeno je u skladu s teorijama socijalne fragmentacije i dezintegracije za koju postoji dulja tradicija razmatranja, primjerice, pozicija obitelji ili „pretvaranje društva u masu“ kao osnovnog procesa našeg doba (Katurarić, 1983).

Drugi relevantni trendovi i društvene teorije koje bi mogle biti korisni za ovu raspravu su teme individualizacije, kao dio rasprave o prethodno spomenutoj modernizacijskoj teoriji te recentnim dominantnim društvenim trendovima. Ovdje se misli na diskurs u kojem se elaborira da moderna društva daju prednost individualnoj autonomiji često na račun tradicionalnih društvenih institucija poput obitelji te da pojedinci oblikuju društvenu dinamiku, posebno u kontekstu virtualnih društvenih mreža, koja vodi povećanoj segregaciji i razdvajanju interesa.

Istraživanje je imalo i referencu na pandemiju virusa COVID-19 zbog formiranja novih trendova i tema kao što su osjećaj krhkosti, promjene u načinu života i razmišljanja o različitim aspektima svakodnevice. Primjerice, razmišljanje o ravnoteži između poslovnog i privatnog života te o važnosti motivacije i smisla u poslu. Otvorio se prostor za raspravu o vrijednostima, prioritetima i načinima života u kontekstu:

- promjena u načinu rada i redefiniranja karijernih prioriteta,
- fokusa na ravnotežu i harmoniju te na važnost mentalnog zdravlja, smanjenje stresa i pronalaženje sreće u manje materijalnim aspektima života,

- interesa za životom u manjim zajednicama, okruženi prirodom i udaljeni od gužve,
- fleksibilnosti koju pružaju tehnologija i promjene u radnim praksama.

Sve ove teme i trendovi su postali važan dio javnog diskursa tijekom pandemije, odražavajući trajnije promjene i prilagodbe.

Primijećeno je da višedesetljetne aktivnosti potpore i poticanja održivosti na otocima kroz podizanje svijesti o važnim društvenim temama nisu urodile lokalnom kohezijom za većinu spomenutih tema, već se osjeća osipanje. Naime, podizanje svijesti kao generator promjene je najpopularniji pristup kada se radi o djelovanju, bilo neformalnom, religijskom ili formalnom, u lokalnoj zajednici. Tako je Paulo Freire⁵ zagovarao pedagogiju zasnovanu na dijalogu i osvješćivanju koji vodi k osnaživanju pojedinca, što je ujedno i pristup relevantan za kontekst o kojem se ovdje raspravlja, jer diskutira potencijal afirmiranja aktivizma zajednice putem podizanja osobne i društvene svijesti. Premisa je da, kada građani postanu svjesni dinamike moći, rizika po lokalnu održivost i sl., budu potaknuti na kolektivno djelovanje, pa možda i oporbni aktivizam.

No ostvarivanje navedenog je vremenski zahtjevno, jer stvaranje individualnog i grupnog razumijevanja traži angažman i trajanje. Pogotovo kada se radi o kompleksnijim temama gdje negativne posljedice po lokalnu zajednicu nisu brzo i lako uočljive. Naglašeno su i značajno izmijenjene okolnosti zadnjih desetljeća koje umanjuju i kritičnu masu i kognitivne sposobnosti za zajedničko djelovanje:

- smanjenje prilika dominacijom ekonomske monokulture - turizma (povećanje osobnih prihoda smanjuje raspoloživo vrijeme i volju za teme okruženja koje tako postaju „tuđe“),
- povećanje prilika ulaskom u EU (veći dio lokalnog stanovništva ima lakšu i raznolikiju mogućnost odlaska izvan svog kraja, regije, zemlje),
- smanjenje kritičkog promišljanja i povećanje nestrpljivosti, pojednostavljivanja („sve treba biti brzo i lako“ vidljivo, dostupno, shvatljivo...).

Za kraj

Za kraj ostaje pitanje kako pristupiti razumijevanju i potencijalu društvenog kapitala „otočnosti“. Protokom vremena pojavile su se značajne nove okolnosti koje su donijele nove „čuvare prolaza“, prioritete i društvene dinamike. Transformacijama iz devedesetih započelo je novo dinamično razdoblje koji se naziva

⁵ *Pedagogy of the oppressed* (1970), *Education for critical consciousness* (1973), *The politics of education: Culture, power, liberation* (1985), i *Pedagogy of hope: Reliving pedagogy of the oppressed* (1994).

svakako, a iz domene ekonomije uključuje, i ne tako laskave izraze poput pljačka pretvorbom i privatizacijom te klijančastički („rođački, partijski“) kapitalizam. Ovime su ključne teme otočnih zajednica postale složenije što posljedično zahtijeva sustavni pristup koji će povezati brojne kauzalnosti, ali i partikularne-linearne, odnosno jednodimenzionalne analize. Upravo nepostojanje sustavne analize⁶ ostavit će samo okvirne naznake i pretpostavke o nastanku i posljedicama društvenog kapitala te o modernizacijskim trendovima. Bez sustavnog pristupa ključna pitanja formiranja i mjerenja otočnih društvenih dinamika (kao što su i „čuvari prolaza“) te nosivih tema kao što je dobro upravljanje (eng. *Good Governance*), ostaju samo dijelom odgovorena, odnosno skicirana. U tom smislu ovaj rad nudi malen doprinos, više s praktične nego s teorijske strane, razumijevanju gdje su otočni dionici ili čuvari prolaza bili nekoć te gdje su danas.

A kamo idu, neka čitatelj sam domisli. Autoru se čini da sretno srljaju u bijedu turističkog blagostanja.

Zahvala

Sudionici istraživanja, kao i brojni prijatelji-boduli, su stvarni koautori, te im hvala na mudrosti i kritičkom promišljanju te Jeleni („*Uxori Rarissimae*“).

Literatura i izvori

- Addink, H. (2019). *Good governance: Concept and context*. Oxford University Press.
- Banerji, A. 2015. Global and National Leadership in Good Governance. April 2015, No. 4 Vol. LII, Implementing the 2030 Agenda: The Challenge of Conflict. www.un.org/en/chronicle/article/global-and-national-leadership-good-governance
- Bourdieu, P. (1980). Le capital social: notes provisoires. *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 31, 2–3.
- Burić, I., Štulhofer, A. (2016). In search of the egalitarian syndrome: cultural inertia in Croatia?. *Financial theory and practice* (Zagreb), 40, 4; 361-382 doi:10.3326/fintp.40.4.1.
- Burić, I., Štulhofer, A. (2020). *Egalitarni sindrom. Sučeljenost kulture i društvenog razvoja*. Zagreb: Jesenski i Turk, 2020 (monografija)
- Dellepiane-Avellaneda, S. (2010). Good governance, institutions and economic development: Beyond the conventional wisdom. *British Journal of Political Science*, 40(1), 195-224.

⁶ Uz časne izuzetke Projekta „Konzultacije pri planiranju regionalnog razvoja u Hrvatskoj“ kojeg su provodili GTZ i EIZ. Detaljnije u članku *Upravljanje razvojem otoka: hrvatski slučaj*. Dostupno na: hrcak.srce.hr/clanak/147868

- Dolenec, D., Širinić, D. (2018). Još uvijek teorijska fantazija: egalitarni sindrom Josipa Županova. *Politička misao*, god. 55, br. 3, 2018, str. 7-42.
- Gisselquist, R. M. (2012). *Good governance as a concept, and why this matters for development policy* (No. 2012/30). WIDER Working Paper.
- Graham, J., Plumptre, T. W., & Amos, B. (2003). *Principles for good governance in the 21st century* (Vol. 15, p. 6). Ottawa: Institute on governance.
- IMF (International Monetary Fund) 2023. Why is good governance important?. www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2023/The-IMF-and-Good-Governance
- Katunarić, V. (1983). Socijalna fragmentacija, *Revija za sociologiju*. Vol. XIII, JSTs 1-4, str. 3-22.
- Keping, Y. (2018). Governance and good governance: A new framework for political analysis. *Fudan Journal of the Humanities and Social Sciences*, 11, 1-8.
- Mackelworth, P., Carić, H. (2009). *Gatekeepers of Island Communities – Exploring the Pillars of (Un)Sustainable Development. Environment, Development and Sustainability*. ISSN: 1387-585X, Springer.
- Štulhofer, A., Burić, I. (2015). Je li egalitarni sindrom samo teorijska fantazija? Empirijski hommage Josipu Županovu. *Politička misao*, (52), 3: 7-31.
- Sheng, Y.K. (2001). What is Good Governance. UNESCAP, United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific 2009. Accessed April 6, 2021.
- Poder, T.G. 2011. What is Really Social Capital? A Critical Review. *American Sociology* (2011) 42:341–367. DOI 10.1007/s12108-011-9136-z
- Rimac, I., Burić, I., Štulhofer, A. (2017). Višerazinsko modeliranje egalitarnog sindroma i validacija kratke skale SEMA-5. *Politička misao*, 54, 3; 64-79
- Vuković, V., Štulhofer, A., Burić, I. (2017). Je li Županov imao pravo? Testiranje podrijetla i perzistencije egalitarnoga sindroma. *Društvena istraživanja*, 26 2; 207-225 doi:10.5559/di.26.2.04
- Županov, J., (1970). Egalitarizam i industrijalizam, *Naše teme*, 14(2): 237-296.
- Županov, J., (1983). *Marginalije o društvenoj krizi*, Globus, Zagreb.
- Županov, J., (1995). *Poslije potopa*, Globus, Zagreb.
- Županov, J. 2011. Hrvatsko društvo danas – kontinuitet i promjena, *Politička misao*, 48(3): 145-163.
- Yamagishi, T. (1988). The provision of a sanctioning system in the United States and Japan. *Social Psychology Quarterly*, 51(3), 265–271.
- Yamagishi, T., Cook, K., & Watabe, M. (1998). Uncertainty, trust, and commitment formation in the United States and Japan. *The American Journal of Sociology*, 104, 165–194.
- World Bank. (1992). *Governance and Development*. The International Bank for Reconstruction and Development. Washington, USA ISBN 0-8213-2094-7

Prilog 1. Vodič za polustrukturirani, dubinski intervju

Uvodni dio

Sugovornika upoznati s:

- konceptom „čuvara prolaza“ (kako je opisan u radu Mackelworth i Carić, 2009) te provjeriti njihovo razumjevanje spomenutog koncepta,
- svrhom, odnosno ciljevima i temama istraživanja (razmatranje pozicije čuvara prolaza / ključnih dionika, njihove pozicije utjecaja i moći, sustav vrijednosti, sadašnji trendovi i dinamike u društvu),
- načinom prikupljanja podataka (dobiti privolu za snimanje razgovora).

Pitanja

O Održivosti

Što vi osobno podrazumijevate pod pojmom održivosti?

Podpitanja: definicija, primjeri, lokalni nasuprot globalni kontekst

O ključnim dionicima („čuvara prolaza“)

- Koji su ključni dionici ili skupine ključne u određivanju smjera razvoja otoka?
- Jesu li to osobe unutar ili izvan lokalne zajednice?
- Koje profesije?
- Koje (društvene, specifično otočne) vrijednosti se ističu?

Podpitanja: Tko i kako odlučuje o budućnosti otoka – što će se raditi i tko će raditi?

O promjenama u poziciji ključnih dionika („čuvara prolaza“)

- Koje dinamike i promjene ste primijetili u pozicijama „čuvara prolaza“ – ključnih dionika?
- Koje (društvene, specifično otočne) vrijednosti ostaju, a koje se mijenjaju koje nove se pojavljuju?
- Podpitanja, područja: poštovanje, integritet, zajedništvo, empatija, suradnja, gostoprimstvo
- Prednosti/nedostaci promjena (pozitivne/negativne promjene)

O budućnost i održivosti

- Prilikom pokretanja aktivnosti/projekti održivosti otoka: čemu poveći računa, koji bi bili izazovi, koji su potencijali...?

Sažetak

Početak dvije tisućitih lokalni (eng. *Grass root*) projekti održivog razvoja otoka počeli su nicati po hrvatskim otocima. Sudionici dva takva projekta, provedena neovisno jedan o drugome, prije dvadesetak su godina zaključili da postoje sličnosti u funkcioniranju dionika ključnih za održivost (eng. *the gatekeepers*) te su nalaze uobličili u rad koji se ovom prilikom ponovno uzima u obzir. Uz pomoć predstavnika otočnih zajednica istražile su se današnje okolnosti održivosti na otocima iz perspektiva ključnih dionika (stare i nove uloge) i tema održivosti što je rezultiralo sljedećim spoznajama:

- definiranje i operacionaliziranje javnog interesa u formalnoj vlasti predstavlja značajan problem,
- društvenim vrijednostima počinje dominirati individualizam i infantilizam,
- turizam (i vezano nekretninsko poduzetništvo, odnosno oportuizam) dominira kako gospodarskim tako i društvenim aspektima „otočnosti“.

Oslanjajući se na sintagmu Pascala Brucknera autor zaključuje da „otočnost“ poprima tonove bijede blagostanja turistifikacijom.

Ključne riječi: dionici razvoja, društveni kapital, turizam, društveni trendovi, kulturološke matrice

KEYS TO ISLAND (UN)SUSTAINABLE DEVELOPMENT A CONTRIBUTION TO UNDERSTANDING CURRENT 'INSULARITY' WITH A 20 YEAR REFLECTION

Summary

In the early 2000s, grassroots sustainable development projects began to emerge on the Croatian islands. The participants of two such projects, which were carried out independently of each other, came to the conclusion about twenty years ago that there are similarities in the functioning of key sustainability gatekeepers. They incorporated their findings into a study, which is taken up again on this occasion. With the help of representatives from the island communities, the current realities of sustainability on the islands were examined from the perspective of the key stakeholders (old and new roles) and sustainability issues, leading to the following findings:

- Defining and operationalizing the public interest in formal governance is a significant problem,
- Societal values are increasingly dominated by individualism and infantilism,
- Tourism (and the associated real estate opportunism) dominates both the economic and social aspects of 'insularity',

Following Pascal Bruckner's phrase (*'misère de la prospérité'*), the author comes to the conclusion that the 'insularity' is immersing in the misery of touristification.

Keywords: development stakeholders, social capital, tourism, social trends, cultural matrices

